

RENTABILUMO VAIDMUO GAMYBOS EFEKTYVUMO RODIKLIŲ SISTEMOJE

D. POSKAITE, A. SADECKAS

Rentabilumo¹, kaip objektyviai veikiančios socialinės-ekonominės kategorijos, vaidmuo labiausiai reiškiasi per liaudies ūkio rentabilumą. Liaudies ūkio rentabilumas formuojasi ūkiskaitinio rentabilumo pagrindu ir išreiškia darbo ekonomiją viso liaudies ūkio mastu. Vadinasi, įmonių ir šakos rentabilumo augimas lemia viso socialistinio ūkio efektyvumą, ir atvirkščiai.

Nors apskritai ūkiskaitinis rentabilumas ir liaudies ūkio rentabilumas yra glaudžiai vienas su kitu susiję ir turi atvirkštinį ryšį, tačiau tas ryšys ne visada aiškiai jaučiamas. Jeigu įmonės rentabilumas — einamasis, tai liaudies ūkio rentabilumas — perspektyvinis. Labai didelę reikšmę, siekiant liaudies ūkio rentabilumo, turi laiko veiksnys. Liaudies ūkio rentabilumas išaiškėja per palyginti ilgus laikotarpius, skirtingai negu įmonės rentabilumas. Tačiau ūkiskaitinio ir liaudies ūkio rentabilumo ryšys ir savitarpio sąveika šalies ekonomikoje reiškiasi ne gaivališkai, o yra reguliuojamas valstybės su plano pagalba, ir todėl šalies ekonomikos augimo atskirais laikotarpiais rentabilumo vaidmuo buvo nevienodas. Tačiau rentabilumui, nors ir nevienodu laipsniu, visuomet buvo skiriamas atitinkamas dėmesys.

V. Leninas nurodė, kad „trestai ir įmonės ūkiskaitos pagrindu įkurtos kaip tik tam, kad jie (trestai ir įmonės) būtų atsakingi ir, be to, visapusiškai atsakytų už savo įmonių pelningumą“ (2, p. 151). Tokios tezės ne kartą buvo iškeltos ir partijos suvažiavimuose. RKP(b) XI suvažiavime buvo iškeltas uždavinys pasiekti, kad pramonės įmonės dirbtų be nuostolių ir buvo pareikalauta, „kad partijos nariai išmokytaip ir pelningai šeiminkauti“ (3, p. 322). Vadinasi, gamybos efektyvumo didinimas visada buvo partijos ir vyriausybės ūkinės politikos dėmesio centre. Ta mintis pakartojama ir LKP(b) XII suvažiavime, kurio rezoliucijoje „Apie pramonę“ (1923 m.) sakoma „... Ūkinių susivienijimų, kaip ir įeinančių į jų sudėtį atskirų įmonių, pagrindinis uždavinys yra gauti ir realizuoti pridėjamąją vertę valstybinio kaupimo tikslais, kuri tik ir gali užtikrinti šalies materialinio lygio pakėlimą ir viso ūkio socialistinį pertvarkymą“ (3, p. 417—426).

Jau prieš pusę amžiaus, V. Leninui vadovaujant, partija apibrėžė pelno ir rentabilaus ūkininkavimo reikšmę. Šią reikšmę apsprendė rentabilumo, kaip ekonominės kategorijos, funkcijos: paskirstomoji, ekonominio skatinimo ir ekonominio efektyvumo. Jeigu paskirstomosios funkcijos veikiamas pelnas yra skiriamas šalies materialinio lygio kėlimui ir socialiniams visuomenės pertvarkymams, tai ekonominio skatinimo funkcija išreiškia pelno naudojimą darbininkų klasės interesams, jų suinteresuotumui didinti savo darbo rezultatais. Šios funkcijos atskirais mūsų šalies vystymosi lai-

¹ Straipsnio autoriai rentabilumu laiko absoliutinę ir santykinę jo formas. Santykinė rentabilumo forma — tai pelno santykis su pasirinkta, priklausomai nuo skaičiavimo tikslo, baze.

kotarpiais vaidino nevienodą vaidmenį, ir rentabilumo reikšmę tuo laikotarpiu lemdavo dominuojanti funkcija. Rentabilumas, kaip paskirstomoji kategorija, nuolat dalyvauja visuminio visuomeninio produkto paskirstyme. Dėl to žymi piniginių sankaupų dalis skiriama biudžetui. Be to, paskirstomoji funkcija reiškiasi ir produkcijos rentabilumo reguliavimu.

Absoliutinis rentabilumas visais mūsų šalies ekonomikos raidos laikotarpiais buvo pagrindinis socialistinės išplėstinės reprodukcijos šaltinis. Bet kaip lėšų šaltinis įmonių kolektyvų materialiniam suinteresuotumui didinti buvo naudojamas labai įvairiai.

Rentabilumas ikireforminiu laikotarpiu buvo nepakankamai vertinamas todėl, kad įmonių žinioje buvo paliekama mažesnė pelno dalis. Tokia padėtis neskatino įmonių prisiimti įtemptas planines užduotis. Tačiau jau ūkinės reformos sąlygomis pelno reikšmė dėl jo sugebėjimo atspindėti įmonių kolektyvų darbo rezultatus gerokai padidėjo.

Ekonominis skatinimas sudarė palankias sąlygas moksliskai pagrįstam planavimui sujungti su ekonominių svertų naudojimu. Materialinio skatinimo įgyvendinimas grindžiamas tokiu principu, kad įmonė, nepatenkinusi visuomenės interesų, negalėjo patenkinti savų interesų. Taigi pelnas tapo praktiniu svirtu darbuotojų asmeniniam materialiniam suinteresuotumui didinti. Pelno apimtis ir jo dinamika yra visų kitų ekonominių svertų (kainos, kredito, procentų, materialinio skatinimo fondu ir kt.), kurie susiję su darbo apmokėjimu, kainodara ir finansais, veikimo išeities taškas. Vadinasi, pramonės gamybos ekonominis skatinimas tuo pačiu didina pelno ir rentabilumo reikšmę.

Vis dėlto rentabilumo sugebėjimas funkcionuoti kaip ekonominio skatinimo priemonė glaudžiai siejasi su jo sugebėjimu būti ekonominio efektyvumo matu. Atskiro dėmesio reikalauja absoliutaus ir santykinio rentabilumo, kaip ekonominio efektyvumo matu, aptarimas.

Keletą metų iki ekonominės reformos įmonių darbui įvertinti ekonominio efektyvumo matu buvo kiti rodikliai, tokie, kaip savikaina — neatskiriamas plano sistemos rodiklis elementas. Pagrindinis tos sistemos trūkumas buvo tai, kad ir bendroji produkcija, ir savikaina neišreiškė galutinių gamybos rezultatų. Todėl įvertinimas pagal minėtus rodiklius neparodydavo įmonių įnašą į šalies visuomeninę gamybą ir grynąsias pajamas. Naujoji plano rodiklių sistema, priimta po ekonominės reformos (1965 m.), ir rentabilumas pašalino galiojusios sistemos trūkumus. Vis dėlto rentabilumo kaip ekonominio efektyvumo matu funkcionavimas yra gana prieštaringo pobūdžio, ir todėl kai kuriais šalies ekonomikos raidos laikotarpiais gamybos ekonominiam efektyvumui skatinti buvo naudojami įvairūs rodikliai. Per didelius susižavėjimas ekonominiiais valdymo metodais mažino rentabilumo, kaip ekonominio efektyvumo matu, reikšmę.

Ekonominių reguliavimo metodų ir iš dalies pelno skatinamosios reikšmės ignoravimas sukėlė prieštaravimus tarp visuomenės ir įmonių interesų, tarp centralizuotų valdymo metodų ir ūkiskaitos. Kai kurie ekonomistai (16, p. 90—100) pirmųjų penkmečių būtinas priemones laikė dėsningomis, paskelbdami pelną antrareikšme, tik apskaitine, formalia kategorija. Tai irgi neigiamai veikė ekonominius svertus, naudojamus ūkio valdymui. Tačiau gyvenimas reikalavo pribrendusių ekonominių problemų mokslinio sprendimo. Tokiomis sąlygomis visuomeninės gamybos praktinėms užduotims spręsti buvo būtina vieninga metodologija, besiremianti bendru visaliaudiniu kriterijumu, taip pat vieningas kriterijus, kuris atitiktų objektyvius liaudies ūkio vystymosi reikalavimus gamybinių grandžių darbo efektyvumui nustatyti.

Gamybos ekonominio efektyvumo kriterijumi galėjo būti išrinkta keletas ekonominių vertinių rodiklių, daugelį metų taikomu planavimo praktikoje. Tai pramonės įmonės pagrindiniai rodikliai — bendroji produkcija, realizuota produkcija, grynoji produkcija, savikaina, normatyvinė apdirbi-

mo vertė, išlaidos 1-am prekinės produkcijos rubliui, darbo našumas ir pelnas. Kiekvienas iš nurodytų rodiklių, nors ir teisingai atspindi atitinkamas pramonės įmonių ūkinės veiklos puses, tačiau kompleksiškai įvertinti ūkinę veiklą įgalina tik tų rodiklių visuma. Iš visų paminėtų rodiklių tik pelno rodiklis priartėja prie efektyvumo absoliutaus kriterijaus. Jis parodo kiekvienos įmonės indėlį į šalies grynąsias pajamas, kurios skiriamos gamybai plėsti ir liaudies gerovei kelti.

Kai kurie autoriai siūlė efektyvumo kriterijum pripažinti ir rentabilumą (5, p. 115; 6, p. 32; 12, p. 317, 329).

Tačiau efektyvumo nustatymo, ir ypač ekonominio efektyvumo kriterijaus, klausimais tiek visos visuomeninės gamybos, tiek atskirų liaudies ūkio gamybinių grandžių mastu iškilo diskusija, kuri tęsiasi ir dabar. Dauguma ekonomistų (7, p. 115; 10, p. 60; 9, p. 89; 8, p. 65—78; 19, p. 299) pagrindė rentabilumo (absoliutine ir santykinė formomis), kaip ekonominio efektyvumo kriterijaus, geriau atvaizduojančio kokybinę įmonių darbo pusę, reikšmę. Todėl šie rodikliai tinka ekonominio skatinimo sistemai. Nors ir būta minėtų autorių pasisakymų, dar šeštajame dešimtmetyje ekonominėje literatūroje pelno rodiklio galimybės buvo vertinamos gana santūriai, o septintajame dešimtmetyje ima reikštis priešinga tendencija, perėinanti į kitą kraštutinumą — pelno reikšmės pervertinimą (24, p. 664; 26, p. 36—41). Tokia tendencija buvo būdinga daugiausia matematinės krypties ekonominei literatūrai. Šios krypties veikaluose į pelną buvo žiūrima, kaip į vienintelį ekonominio efektyvumo kriterijų.

Kiti autoriai, kaip V. Novakas (24, p. 6), užima priešingą poziciją. Jie neigia, kad rentabilumu (t. y. jo rodikliais) galima matuoti ekonominį efektyvumą, o tuo pačiu neigia, kad rentabilumui būdinga ekonominio efektyvumo funkcija.

Ši problema atsirado dėl to, kad ekonominėje literatūroje ir ūkinėje praktikoje nėra vieningos nuomonės apie ekonominio efektyvumo kriterijus.

Pavyzdžiui, R. Karagedovas ir E. Borisovas mano, kad efektyvumas apskritai — tai sugebėjimas pasiekti reikalingų rezultatų su minimaliomis sąnaudomis. Kiekviena protinga veikla nepriklausomai nuo jos turinio ir tikslų vykdoma pagal tokį principą (14, p. 30; 28, p. 366). Pasak R. Karagedovo, ekonominis efektyvumas — tai logiška abstrakti kategorija, kuri savo turinį įgauna tada, kai panaudojama konkrečioje veikloje. Konkrečioje įmonių veikloje, R. Karagedovo ir kitų ekonomistų nuomone, ekonominį efektyvumą reikia matuoti efekto ir jam pasiekti padarytų išlaidų santykiu (14, p. 30; 31, p. 210; 4, p. 52—53; 22, p. 83; 11, p. 29). Panašiai apibūdina efektyvumą E. Borisovas: „... praktiškai didinti gamybos efektyvumą — reiškia siekti maksimalių gamybinių rezultatų su minimaliomis finansinėmis ir darbo sąnaudomis“ (28, p. 366; 29, p. 80; 34, p. 9). L. Bliachmanas perspėja, kad „įmonės darbą vertinančių rodiklių negalima sutapatinti su gamybos ekonominiu efektyvumo kriterijumi. Pastarasis visada turi būti apibūdinamas socialiniu-ekonominiu konkretumu, panašiai kaip darbo našumas. Taip pat kaip ir darbo našumas, gamybos ekonominio efektyvumo kriterijus nusakomas pagrindiniu ekonominiu dėsniu, visuomeninės gamybos tikslu“ (17, p. 23).

Todėl, sprendžiant šią problemą, tikslinga remtis efektu, gautu, palyginus gamybos rezultatus ir nustatius rentabilumo (plačiau prasme) atitikimą gamybos tikslams įmonių, šakos ir viso liaudies ūkio mastu.

Gamybos tikslas atskirų autorių apibūdinamas skirtingai. V. Chalčatjano (32, p. 23) nuomone, įmonė, tvarkoma socialistinės ūkiskaitos principais, turi savo konkretų tikslą. Šis tikslas siekiamas per ūkiskaitinius santykius. Tačiau teiginyms apie savarankišką įmonės tikslą turi ir priešininkų. Pavyzdžiui, B. Hincas ir M. Osadko (21, p. 64; 25, p. 11) socialistinės įmonės tikslu laiko ekonominius rezultatus, kurių siekia vadovaujantys įmonių organai. Jų tikslas — gaminti reikiamo asortimento ir aukščiausios kokybės produkciją.

I. Kuznecovas (18, p. 6), kaip ir aukščiau išvardytieji autoriai, mano, kad reglamentuojamas valstybiniu planu gamybos tikslas yra gaminti materialines vertybes.

Reikia sutikti su tais ekonomistais (I. Kuznecovas, R. G. Karagedovas ir kt.) (14, p. 30—31; 32, p. 42), kurie teigia, kad gamybos tikslas yra ne vien tik gaminti materialines gėrybes pagal valstybinį planą, bet ir sistemingai kelti savo kolektyvų materialinį ir kultūrinį lygį. Šis gamybos tikslas yra artimiausias pagrindiniam socializmo ekonominio dėsnio turiniui ir labiausiai susieja atskirų įmonių kolektyvų ir visos visuomenės interesus. Visuomenė, kurioje gamintojai yra materialiai suinteresuoti savo gamybos rezultatais, gali pasiekti visiško savo poreikių patenkinimo. Todėl teoriškai ekonominis efektyvumas turėtų būti matuojamas poreikių patenkinimo laipsniu. Tokią mintį patvirtino ir K. Marksas, kuris teigė, kad visuomenės poreikiai gali būti patenkinti ne vien tik produktais, būtinais darbo jėgos reprodukcijai, bet ir „ypatingais daiktais, skirtais patenkinti ypatingus visuomenės poreikius tais daiktais“ (1, p. 185).

Iš to, kas pasakyta, išeina, kad visuomenės poreikiai gali būti patenkinti tik pasibaigus gamybiniam procesui, kurio rezultatas yra ne tik naujos vertės, tenkinančios visuomenės poreikius, sukūrimas, bet ir naujai sukurta pridėjamoji vertė, kuri visuomenės poreikių tenkinimą susieja (būtinomis vartojamosiomis vertėmis) su atskirų gamintojų poreikiais. Visuomenės poreikis būtinaiems daiktams plačiąja prasme fizine savo išraiška gali būti išreikštas rodikliais, kurie turėtų atspindėti ir gamybos efektyvumą. Yra keletas pasiūlymų dėl minėto kriterijaus pasirinkimo: gaminamo produkto dydis, nacionalinės pajamos, pelnas ir rentabilumas.

Iš minėtų pasiūlymų, labiausiai atitinkančių ekonominio efektyvumo kriterijaus absoliutinę formą apibūdinimą, yra nacionalinės pajamos. Nacionalinės pajamos turi tą privalumą, kad jos atspindi naujai sukurtą vertę ir galiausiai tiesiogiai siejasi su socialistinės gamybos tikslu — visuomenės poreikių patenkinimu, apimančiu visuomenės poreikį toliau plėtoti gamybą. Tačiau nacionalinės pajamos negali būti vienintelis ekonominio efektyvumo kriterijus todėl, kad jos neatspindi pasiektų rezultatų išlaidų ir sudaro sunkumus apskaičiuoti jas mažiausiose visuomeninės gamybos grandyse. Todėl laikome pagrįstą pasiūlymą tos grupės autorių, kurie, matuojant ekonominį efektyvumą, pirmenybę teikia ekonominio efektyvumo rodiklių sistemai (13, p. 66; 33, p. 10; 27, p. 73).

Atsižvelgiant į tai, kad gamybos efektyvumą veikia daug veiksnių, ir visuomeninės gamybos efektyvumas planuojamas ne pagal kažkokį vieną rodiklį, o pagal jų kompleksą, nes tik „pritaikant vienas kitą papildančių rodiklių sistemą, galima teisingai vertinti ir daryti išvadas apie efektyvumo lygį“ (20, p. 33). Rodiklių, rodančių ekonominį efektyvumą, sistemoje tikslinga išskirti apibendrinančius ir papildančius rodiklius. Teisingai, mūsų nuomone, šią rodiklių sistemą formuoja M. Cistiakovas (33, p. 10). Visus rodiklius jis apskaičiuoja, atsižvelgdamas į nacionalines pajamas (grynąją produkciją). Šie rodikliai visiškai atitinka reikalavimus, keliamus ekonominio efektyvumo kriterijui. Apibendrinančių rodiklių sistemoje žymią vietą užima rentabilumas (absolutus ir santykinis). Tokią jo vietą lemia tam tikros priežastys.

Pirmiausia tai, kad nacionalinių pajamų struktūroje piniginės pajamos sudaro žymią jų dalį (1976 m. — 49,5%, iš jų pelnas — 56,2%) (22, p. 485, 635). Dėl šios priežasties rentabilumas (absoliutinė forma) tvirtai gali atstovauti vienai iš visuomeninės gamybos ekonominio efektyvumo kriterijaus formų. Be to, rentabilumas savo esme neprieštaruja socialistinės gamybos tikslui ir turi didelės įtakos produkcijos gamybos apimčiai daugelyje liaudies ūkio šakų, pavyzdžiui, naftos, dujų ir kt. Tačiau efektyvumo kriterijus absoliutinė forma ne visada objektyviai parodo padarytas išlaidas ir pasiektus rezultatus. Todėl būtina prirėkia „apskaičiuoti ren-

tabilumą santykinė forma, kaip visų gautų grynujų pajamų, t. y. pinigine forma socialistinės visuomenės sukurto pridedomojo produkto santykį su pagrindinių gamybinių fondų ir normuojamų apyvartinių lėšų verte“ (30, p. 107; 31, p. 210).

Ir antra, svarbią rentabilumo, kaip ekonominio efektyvumo kriterijaus, reikšmę lemia ir tai, kad liaudies ūkio rentabilumą galima susieti su atskirų šakų ir atskirų įmonių rentabilumu. Apskaičiavimo metodika vienoda ir todėl susidaro sąlygos ekonominiam efektyvumui apibūdinti atsiperkamumo ir ūkiskaitos aspektais. Šakos rentabilumo reikšmė labai svarbi atskirų įmonių gamybos efektyvumui palyginti. Rentabilumo reikšmę lemia ir jo vaidmuo vertinant atskirų šakų efektyvumą, naujų įmonių projektų efektyvumą, pasirenkant tuos variantus, kurie atitinka planines liaudies ūkio užduotis.

Iš to, kas išdėstyta, išeina, kad, pirma, rentabilumui, kaip ekonominei kategorijai, būdinga ekonominio efektyvumo mato funkcija, ir antra, kad socialistinės gamybos ekonominis efektyvumas turi būti matuojamas rodiklių sistema, nes absoliutus, visaapimantis ekonominio efektyvumo rodiklis neegzistuoja. Liaudies ūkio mastu visuomeninės gamybos efektyvumą geriausiai atspindi nacionalinės pajamos ir liaudies ūkio rentabilumas, o pelnas ir ūkiskaitinis rentabilumas tik priartėja prie absoliutaus gamybos efektyvumo kriterijaus. Absoliuti rentabilumo forma (pelnas) neatsako į klausimą, kokių laipsniu viena ar kita produkcija, iš kurios gamybos įmonė gauna pelną, reikalingą visuomenei, arba kokių laipsniu gamybinių fondų panaudojimas veikia įmonės gamybinius rezultatus.

Tačiau nors pelnas ir turi šiuos trūkumus, jis darosi vis reikšmingesnis kuriant įmonės grynąsias pajamas. Pramonėje pelnas didėja vidutiniškai sparčiau negu kitų formų piniginės sankaupos (0,02%), o piniginių sankaupų struktūroje pelno lyginamojo svorio augimas (nuo 44,4% — 1965 m. iki 59,7% — 1975 m.) (22, p. 485, 635) rodo pelno, kaip svarbaus gamybos ekonominio efektyvumo rodiklio, vaidmens didėjimą.

Kadangi absoliutinis rentabilumas nėra idealus gamybos ekonominio efektyvumo kriterijus, kai kuriuos jo trūkumus niveliuoja santykinis rentabilumas. Rentabilumas kompleksiškas ir visiškai konkrečiai išreiškia socializmo pagrindinio ekonominio dėsnio reikalavimą — su minimaliomis sąnaudomis pasiekti maksimalių rezultatų. Absoliutus ir santykinis rentabilumo rodikliai rodo galutinius įmonės veiklos rezultatus, įkūnytus realizacijos procese ir tokiu būdu pelno masė ir rentabilumas glaudžiais ryšiais susiejami su produkcijos realizacija. Antra vertus, įmonių rentabilumas atspindi individualias ir visuomeniškas būtinas gamybos išlaidas, nes pelnas yra nustatomas kaip kainos, atspindinčios visuomeniškai būtinas darbo sąnaudas, ir produkcijos savikainos, susiklosčiusios konkrečiomis gamybos sąlygomis, skirtumas. Vadinasi, ekonominio efektyvumo kriterijų sistemoje vis svarbesnę reikšmę įgauna rentabilumas, o jo vaidmuo žemiausiose liaudies ūkio gamybos grandyse — įmonėse nuolat didėja. Rentabilumo, kaip ekonominio efektyvumo mato, vaidmenį lemia ir jo platus pritaikymas ekonominiu skatinimo sistemoje, kuri užtikrina materialinių stimulų kryptingumą — siekti gamybos tobulumo.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko universitetas
Buhalterinės apskaitos katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta 1980 m.
birželio mėn.

L I T E R A T O R A

1. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 25. Ч II.
2. Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 44.
3. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 8-е изд. Ч. 2.— М., 1970.

4. *Абалкин Л. И.* Конечные народнохозяйственные результаты: сущность, показатели, пути повышения.— М., 1978.
5. *Атлас Э.* О рентабельности социалистических предприятий.— Вопросы экономики, 1958, № 7.
6. *Атлас Э.* Проблема ускорения оборачиваемости средств и рентабельности.— Деньги и кредит, 1959, № 10.
7. *Атлас Э.* Хозрасчет и рентабельность.— Вопросы экономики, 1961, № 8.
8. *Багурин В., Первушин А.* К вопросу прибыли при социализме.— Вопросы экономики, 1963, № 9.
9. *Вааг Л., Захаров С.* Плановость производственных фондов и прибыль предприятия.— Вопросы экономики, 1963, № 4.
10. *Гатовский Л.* Роль прибыли в социалистической экономике.— Коммунист, 1962, № 18.
11. *Довбенко Н. В. И. Ленин* о принципах эффективного и рационального ведения хозяйства в социалистическом обществе.— Экономические науки, 1980, № 4.
12. Закон стоимости и его роль при социализме/Под ред. Н. А. Цаголова. Ч. 1.— М., 1959.
13. *Иванченко В.* О критериях эффективности в условиях научно-технической революции.— Плановое хозяйство, 1972, № 4.
14. *Карагедов Р. Т.* Прибыль и проблемы оценки экономической эффективности: Автореф. дис. . . докт. экон. наук.— Новосибирск, 1970.
15. *Киперман Г.* Система плановых показателей и критерии оценки деятельности трудовых коллективов.— Экономические науки, 1980, № 2.
16. *Косляченко Г.* Стоимостные показатели плана и повышение эффективности материального стимулирования.— Вопросы экономики, 1963, № 5.
17. Критерии оценки деятельности социалистического предприятия.— Л., 1970.
18. *Кузнецов И.* Совершенствование системы управления промышленных предприятий.— М., 1966.
19. *Малышев И. С.* Общественный учет труда при социализме.— М., 1960.
20. Методические указания к разработке государственных планов развития народного хозяйства СССР.— М., 1974.
21. *Миц Б.* Политическая экономия социализма.— М., 1965.
22. Народное хозяйство СССР за 60 лет: Юбилейный статистический ежегодник.— М., 1977.
23. *Новожилов В.* Новый этап развития системы управления.— Экономика и математические методы, 1967, № 5.
24. *Новак В. А.* Экономический анализ эффективности производства.— М., 1972.
25. *Осадько М.* Единство интересов общества и предприятия при социализме и формы его осуществления.— Вопросы экономики, 1965, № 11.
26. *Петраков Н.* Некоторые аспекты дискуссии об экономических методах хозяйствования.— М., 1966.
27. *Плышевский Б.* Планирование эффективности общественного производства.— Плановое хозяйство, 1972, № 2.
28. Политэкономический словарь/Под ред. Е. Ф. Борисова.— М., 1972.
29. *Смирницкий Е. К.* Пятилетка эффективности, пятилетка качества.— М., 1977.
30. Финансовый механизм воздействия на производство/Под общ. ред. М. С. Атлас и Р. Д. Винокур.— М., 1972.
31. *Хачатуров Т. С.* Интенсификация и эффективность в условиях развитого социализма.— М., 1978.
32. *Хлгатьян В. Е.* Рентабельность производства промышленного предприятия: Автореф. дис. . . докт. экон. наук.— Ереван, 1970.
33. *Чистяков М.* Система показателей эффективного производства.— Экономическая газета, 1972, № 34.
34. Экономическая эффективность при социализме: Проблемы теории и практики/Отв. ред.: Г. Н. Сорокин, К. Б. Лейкина.— М., 1979.
35. Эффективность социалистического производства. Категории. Резервы. Перспективы роста.— М., 1978.

РОЛЬ РЕНТАБЕЛЬНОСТИ В СИСТЕМЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА

Д. ПОШКАЙТЕ, А. САДЕЦКАС

Резюме

Роль рентабельности как объективно существующей экономической категории наиболее полно проявляется через народнохозяйственную рентабельность. Народнохозяйственная рентабельность формируется под влиянием хозрасчетной рентабельности предприятий. Так как взаимосвязь между народнохозяйственной рентабельностью и хозрасчетной рентабельностью регулируется посредством государственного планирования, на разных этапах развития нашей страны ее значение было неравнозначным.

В статье в историческом аспекте раскрывается значение рентабельности в разные периоды развития экономики СССР. Авторы утверждают, что наибольшее внимание рентабельности уделялось после экономической реформы (1965 г.), когда в значительной степени были использованы возможности рентабельности как экономического рычага.

Авторы доказывают, что роль рентабельности как экономической категории наиболее полно проявляется через распределительную функцию экономического стимулирования и функцию меры экономической эффективности. Анализ экономической литературы показал: утверждение, что рентабельности свойственна функция меры экономической эффективности, вызывает разногласия между авторами. Однако обобщение различных точек зрения относительно понятия экономической эффективности дало возможность сделать вывод, что рентабельность по своему экономическому содержанию близка экономической эффективности и может выполнять функцию меры экономической эффективности. Поэтому показатели, отражающие сущность экономической категории рентабельности как экономической категории, вполне могут быть включены в систему показателей, отражающих эффективность производства.